

Svih stvari mera je čovek:
onih koje jesu da jesu, a
onih koje nisu da nisu.
Protagora iz Abdere

Sve je čovek

Kad se i poslednji račun čovekovih spoznaja i iracionalnih akcija saberu, zbir opet biva čovek. I reklo bi se da taj zbir, celovit, jedinstven, precizan, kako samo zbir može biti, iznosi čoveka na apsolutnu ravan, svaku njegovu ideju (rođenu u nekoj usamljenoj, praznoj, zadržavajućoj goli sobi, čiji prozor gleda u dvorište ili, možda, kante za smeće) koja je akt slobode, metafizičke slobode i dokaz metafizičke slobode, ili njegov iracionalni izbor, izdajava izvan moralnih normi, izvan svrhovitosti, izvan konačno i vremena, jer i moral i svrha i vreme (za koje čovek tvrdi da ga oseća samo su sabirnici onog opšteg broja, zbira, zapravo čoveka. I prometejstvo, kao implicitna vertikala čoveka, u stvari, čovekovog sporazumevanja sa sobom, a to znači sa onim zbirom, samo je jedan od sabirnika zbira. Prema tome, čovek je uvek u podjednakoj meri čovek. Razlike pravimo našim pristrasnim izborom prideva uz imenicu čovek.

Sve je čovek

I tu je kraj. Bog je našao sebe. Prometejstvo je fikcija, možda jedna od ontoloških fikcija, jer čoveku, zbog nečega, ne smeta da bilo kojom svom biološkom ili psihološkom impulsu odredi ontološku vrednost bića, da ga proglasi za svoj nerazdvojljivi deo. Uostalom i svest o razlučenosti i svest o integritetu bića su sabirnici onog blagog, famoznog, lažljivog i serioznog zbira.

Pa ipak ovaj zbir, kojem ide na ruku i nekakav kosmički sklad, nije koherentan. Već potreba da bude stalno proveravan može biti indikacija njegove unutarnje razidenosti. Zbir se nepremeno održava blagotvornim posezanjem za kompromisom, koji je uvek prihvatljiva kompenzacija, najzad i zbir takav kakav jeste nije ništa drugo nego kompenzacija koju pomamno, skoro nerazumno otkriva prometejstvo. I čini se, ništa više. Istorijski makar ne pokazuje da je prometejstvo bilo kadro da nešto više učini sem da zažali zbog svog izdajanja iz zbira, iako je otkrilo čovekovu amoralnost, konstrukciju življenja, kojom se (spoznavanjem svesti i podsvesti) odjaja od svog pravog bića, od obaveznosti svoje suštine, prometejstva, idealizovanog a to znači apstrahovanog.

Čovek je osetio da mu prometejske vrednosti teško padaju te da će svakako biti neobaveznije, korisnije i ko zna, možda, celishodnije da osnovu vrednosti potraži ne u centru nego u periferiji delovima ljudskog, ipak dovoljno ljudskim da ih u nekom konformnom trenutku može dosta smelo objaviti kao ljudsku bitnost. Iluzija o otkrovenju vrednosti trajanja, pojednostavljeno, bogobojazljivosti do oblika realnosti, postaje životno funkcionalna. Nesporazumi prometejstva sa vremenom, datošću, slobodom i na kraju sa prometejstvom potvrdjuju vrednost trajanja. Potencijalni prerogativi iluzije, ovako pokrenuti, počinju svoju igru relativizma htenja, ideja, akcija i apsolutnosti zbira — čoveka. Sve postaje dokaz jedinstvenosti zbira i što je važnije njegove nepatvorenosti. I čovek je za početak u sagi o postojanju utvrdio svoju neobaveznost, nemoć, zavisnost, raspoloživost i još mnogo šta drugo i sačinio priču kao argument slobode, antiprometejstva, jer data mu je egzistencija; esenciju je on pronašao.

Bilo koja priča o čovekovom rođenju, ona biblijska, ili ona primitivnog plemena Kviha, na sav glas proglašava kažnjivost izbora, čovekovu nesumnjivu nevinost u određenju zbira kao suštine. A tu je i bog najsvemoćiji zaštitnik zbira i, bez sumnje, najlicudniji izbor kompenzacije.

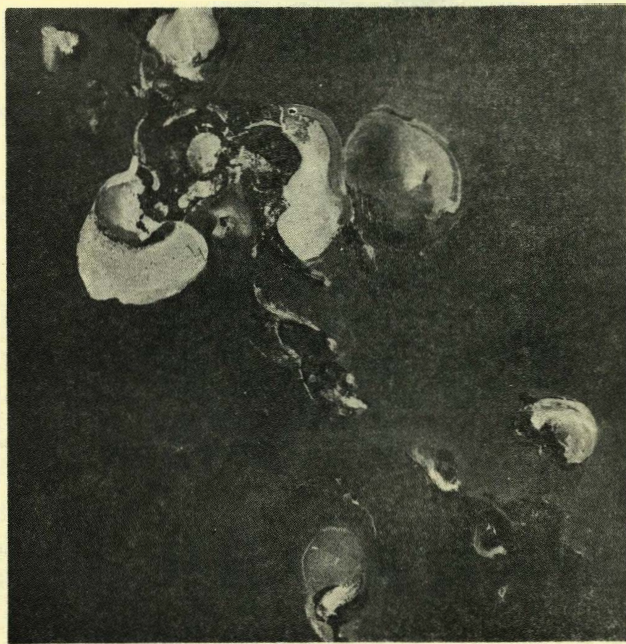
Bog je najpre stvorio čoveka, kaže se u ovim legendama. Dakle, neoduhovljena, sebenesvesna materija stoji na početku sveta. Za nas je važno da je čovek svoju prtljav nalazio u zemlji, da je zapravo pre svesti i iskrivljene svesti priznao postojanje elementarne, od sebe značajne prirodnosti, nečega što je praznina i praobilik bića. Biće nastalo u takvoj životnosnoj materiji nasleđuje potrebu da se odriče i delom prirodnu zakonitost postojanja. Ostalo je prepušteno njegovom neartikulisanom biranju i spoznavanju. A spoznavanje je premisa egzistencije čoveka. Ova premisa opet implicira poznavanje bića u bitnoj vezi sa životom, u onome što bismo uslovno nazvali osnovnom vezanošću sa životom koji nije samo biološke prirode. Po tome se biće i razlikuje od sebe nesvesne materije, vanjskog objekta spoznavanja kojem mera ne može biti čovek.

Trajanje i spoznaja

Trajanje i spoznaja (dva pojma koji bi se morali isključivati) stoje uporedo i uz to, svesni sebe i svoje uporednosti, savršeno se uklapaju u zbir. Teorijski doduše, svako spoznavanje podrazumeva klasifikaciju vrednosti i zbližavanje bića sa svojom pozitivnom suštinom, jer samo ona može da opravda egzistenciju, da odriče i nastavi život. Ako smo već priznali postojanje pozitivne suštine, po principu akcije i reakcije, norma no je

radoman kordić

HOMO SUM

da postoji i negativnost bića koja se mora upoznati, posebno zato što njene veze sa prirodnosću mogu izgledati logičnije i konsekvantno tome opravdane. Čovek se, prema tome, mora posmatrati i vrednovati iz suštine svoga bića, u zavisnosti od relacija prema svojoj negativnosti i svojoj pozitivnoj suštini. Stalni dijalektički sukob ovih fundamentalnih pravaca bića znak je čovekovog života u maksimalnom humanstvu, odnosno mogućnosti egzistencije.

Ali, to su teorijske odrednice spoznaje koje maltene postaju igra racija, oratorstvo, dijalektika pojmova koji se ne realizuju jer ne načinju zbir, ne revrednuju sabirnike. Pojmovna aksiologija je distancirana od prakse i ne osporava, naravno teorijski, tobože nemoć, lažno skrušeno, u stvari ironično, mogućnost, upojuđenjavanja aksiološke lestvice vrednosti u životu. Ona čak farsijski priznaje svoj nizak rang na lestvici. U praksi, trajanju, čovek se ponaša kao kibernetička mašina koja sebe može proračunati, ali ne može imati svest o smislu proračunavanja sebe, ne može se funkcionalno, suvereno samoposmatrati i samostvarati. Bez samostvaranja on je samo TU, prisutan kao deo indiferentne stvarnosti, objekt među objektima.

Trajanje čoveka — trajanje umetnosti

Popredmećenost čoveka je upravo problem moderne umetnosti, mada ne i njeno otkriće. Popredmećenost en masse je u različitim varijantama postojala uporedo sa svesću o čovekovoj meri svega. Ona (popredmećenost) uzima oblik onog dela života koji je pristao da bude neaktivan, da se zaustavi na zidu neke altamirske pećine, u ogromnoj mermornoj statui, na glinenju ploči ili svitku papirusa. Tako transcendirana u umetnost popredmećenost nije i nadgradena, nije, jednostavno rečeno, potčinjena čovekovom višem biću, iako umetnost, makar sve poetike na svetu tako nešto tvrde, treba da obezbedi komunikaciju čoveka sa sobom. Pitanje je, o kojem ne bismo ovde raspravljali, koliko je čovek koji je iz umetnosti shvatio (ako je ikada to mogao ozbiljno da pojmi) da je njegova funkcija u svetu svedena na mehaniku, uspeo da mehaniku svojih akcija zameni recimo prometejstvom?

S druge strane, u umetnosti se nekažnjivo može priznati sopstvena popredmećenost. Citalac uvek ima pravo, a on to svoje pravo i koristi, da umetnost primi samo kao umetnost, kao jednog od sabirnika zbira. Najzad, zgražanje nad zlom ne znači i korekciju zla. Ono je pre svega i jedino pokušaj komuniciranja sa višim bićem u čoveku. I umetnost tako što dista i obezbeđuje, ali izgleda samo to. A pokušaj sam po sebi ne ukida zlo, naprotiv, on ga na izvestan način ozakonjuje, na našem planu to bi značilo da ozakonjuje trajanje bez prometejstva, odnosno ozakonjuje kompenzaciju prometejstva. Reči će se da čovek ima nekakve odno-

se prema sebi i da je to za jednu svaki-danšnju dovoljno.

U čovekovom odnosu prema sebi, u procenjaivačkom stavu sebe ima nečega melanholičnog, blago sentimentalnog, podsvesno ironičnog i pre svega zaštitničkog, tačnije samozastitničkog, iako je stupanje u objektivni odnos sa sobom vrhunski akt svesti koji bi trebalo da obezbedi moralno ispravno čelanje. Ali, na toj istoj liniji rezonovanja, prosuđivanja smisla sveta i smisla zacine se i kompenzatorski stav, odbrana trajanja skrivena iza, na primer, duhovito smišljenih pravila egzistencije. I tu nema ničega nelogičnog. Da bi pred sobom i pred drugim diskreditovao kompenzaciju koje je svestan i koju je duhom, ironičnom i kliničnom svesću „pobedio“, u stvari opet kompenzirao, čovek kompenzatorskim sredstvima pridaje egzistencijalna značenja. Tako on pojam i značenje igre (u prometejskom duhu igra, uzeta u najširem smislu, koja ne potvrđuje ličnost nema nikakvog smisla ni opravdanja, čak ne može da posluži ni kao vežba duha, naprotiv ona ga smiruje, odstranjuje, pamera mu polje delatnosti i posmatranja, dakle, isključuje ga, ne dozvoljava mu da je vrednuje) smešta u temelj egzistencije. Igra upošte hipnotizirano, od sebe pobeđom duhu postaje deo života, jedan od sabirnika zbira. Njena lakoća i zabavnost transfiguriraju se u oslobodene impulse bića, u lukavo postavljene premise o značenju i perspektivi života i tobožnjaj afirmaciji vrednosne životnosti u igri. Međutim, premise su krivo postavljene, zapravo za određenje biti i značaja egzistencije su uzete vrednosti koji su nastale posle bića, posle egzistencije po sebi i, što je važnije, posle svesti o koordinatama čoveka u konkretnosti i mogućem, osvojenom životu. Istina, u opseg ontološkog interesovanja ulazi i igra koja proizilazi iz bića, ali ukoliko može da otkrije samo biće. Prema tome, možemo komotno od bića odvojiti igru kao sredstvo kompenzacije a da biće ne bude povređeno.

U ovakvu vrstu igre spada i umetnost, iako je tačno mišljenje, a izgleda da se sasvim ne može porici, da je ona neka vrsta zamene života. Po ovoj tezi umetnost bi bila poraz duha, poraz prometejstva, koji je doduše duh sam sebi priredio. Umetnost je nemoguće prihvatiti ako dopušta bekstvo od osnovne čovekove obaveze da se u životu stvara za život. Besmislen je i neopravdan njen višok rang na čovekovoj aksiološkoj lestvici. Ona kao sredstvo kompenzacije može da bude samo pleodaje datosti, iskrivljene pozitivne suštine, bekstvo od bitnih vrednosti, prihvatanje moralne neodgovornosti, jednom reči trajanja, sentimentalno kafanskog ili jevitno zabrinutog, svejedno je...

Kako to i gde jeste čovek?

Reklo bi se da se čovek u celoj toj poetičnoj, u odvajanju značenja bića od značenja svojih delatnosti, izboru bar za slobodu, u stvari za neku vrstu iracio-

nalne slobode. To što je on posle izmislio norme, bogove, determinaciju, moglo bi se protumačiti kao izraz ne slobode ograničenog broja ljudi kojima uvek fale zakonitosti. Ovakav rezon je moguć i opravdan ako čovek zna i priznaje samo jednu istinu: da jeste, da je bio, da je mogao biti zbir svega što se zove ljudsko.

Vraćanjem u sebe čovek bi morao shvatiti nužnost određenja: kako to i gde jeste? Očigledno on se za svoju slobodu i u slobodi mora iznova vrednovati. Osnov ovog revrednovanja je on sam. Svako drugo polazište omogućilo bi mu da utvrdi usputne vrednosti egzistencije, ali ne i suštastvenu vrednost bića. Ne može onda biti ni govora o bilo kakvoj slobodi koja previđa ovo polazište, odobrava kompenzacije, veštački i konformistički stvara značenje čoveka svodeći ga na ogoljeno, zbrkano, svim i svatim, zvučnim i sitnim idejama isarano trajanje. Trajanje, na oko, polidimenzionalno, u suštini jednosmerno do apsurdna, afirmiše bekstvo od odgovornosti, od akcije, od neizvesnosti sutra, od korespondencije sa ljudskošću, svojom i drugog, sa vremenom. Otuda igra, kao dimenzija trajanja, nikad nije čista igra. Uvek ona ima neke tajne račune sa našom podsvesću, uvek je tendenciozna, čak i kad se predstavlja kao divna neobaveznost, kada treba da bude briljantna zabava duha, kada, naizgled, najmanje sumnjivo opšti sa bićem.

Ovde moramo reći da čoveka ne svodi-mo na pustinski praznu, promišljenu, apstraktnu, pozitivnu orijentaciju razuma. Cogito za sebe ne znači ništa. Tek jedinstvo psihofizičke strukture čoveka, u aktivnom odnosu prema sadašnjem trenutku sebe i drugih, vremenu upošte, dakle i onom budućem, može da učini da se čovek vrati u sebe, zapravo da se vrati iz sebe, da izvuče pravog sebe iz sebe, da postane svestan značenja svoga bića. Kada se čovek na to potencijalno mogućnosti, na svesti o mogućnosti samopispoljenja i zadržao, jer homo sum. Time se sve protivurečnosti, svi apsurdni do kojih, možda, ni teatar apsurdna nije došao, rešavaju.

Sušтина bića?

Homo sum — to je trajanje kojem je pridodata rezignacija, a ko može reći da ona nije posledica prometejskog poraza u životu? Očigledno i trajanje ima svoju filozofiju i svoj cogito. A to je savršeno u skladu sa kompenzatorskom organizacijom čovekove svesti koja ima vrsnog saradnika u moćnoj reči, ovu običnoj, ljudskoj reči, sposobnoj da sve blagoslovi — razumljivo, ljudska je.

Vekovno odustajanje od samorealizacije, od pravog humanstva, bivstvovanje na ivici ljudskog obavezuje na preispitivanje suštine bića. Normalno bi bilo pretpostaviti da u njoj ima nekog neprihvatljivog i — da li zlog? Ovlaštan pregled istorije pokazuje da je, za kompenzaciju uvek raspoloživo čovek, inspiraciju često nalazio u čarima zla. Zločinom se branio od sebe, od svoga postanja čovekom, od odnosa sa drugim, odnosno samim sobom, od personalizma koji ima za pretpostavku intermedij između ego i alter ego. I to već no promeni živog međuprostora čovek i želi da pobeđne, zbog njega je spreman da prihvati čvrstu strukturu (društvenu, političku, umetničku, filozofsku, religioznu itd.) i zločin. I ko zna da li išta drugo sem što pristajanja i ima u njegovoj istoriji? Razume se, čovek je našao da je njegovo svako zlo bilo uslovljeno drugim, većim zlom i da je, jasno, opravdano. Bez sumnje, u pitanju je beskraino komična situacija, tačnije tragi-komična, dramatično zabilježena i protivstavljena „trsci koja misli“. To što je ona (ta situacija) njegov proizvod, ljudski setna istorijska leka pravda. Enfant terrible prošlosti je bezopasan, a sadašnjost ima preča posla sa praktičnom egzistencijom te se komika inače ne vidi. Ovakvim farsičnim zaplitanjima ide na ruku sve: prometejski duh svojim samokažnjavanjem, priznanjem inferiornosti pred nepoznatljivošću, trenutnom i nevažnom, istine bića, prirodna zakonitost koja se na veliku sreću i istovremeno nesreću čoveka dešava mimo njegove volje. Jednom reč, atmosfera prosto obavezuje da se prizna ljudska značajnost (značajnost iz bića) kompenzacija, trajanja, kriminalnih čovekovih poteza, sveukupnosti (dakle i sa primamljivom tangentom zla) čoveka kao pravo značenje čoveka. Životan čovek je i nju znao da iskoristi. Zato se može stvoriti raj, moralna, politička ideja kojoj će se dati bezmerna ozbiljnost i težina. Orfej će hteti da iznabude Euridika, ali će znati i da je izgubi. I gotovo da se sav čovekov optimizam na tim relacijama i završava, mada se ne može posumnjati u čovekovu ispravnost, u njegovo pogibijelno nastojanje da se, na primer, grčki princip kalogatije (primarno teorijski, da li proistiće i iz pravih težnji bića) ostvari? Zar nije dovoljno već to što je on kalokagatiju tako pomno proučio i zaključio da je teorijski i jasno životno potrebna, ali da biološka ugroženost čoveka, ratničko (stari Grci bi „verovatno“ rekli agonsko) raspoloženje, upravo egzistencijalna borba sa ego i alter ego pomeraju njenu značajnost i budućnost.

I umesto svega, opet homo sum, opet trajanje koje može postati i neostvarivi

(Nastavak na 5. strani)

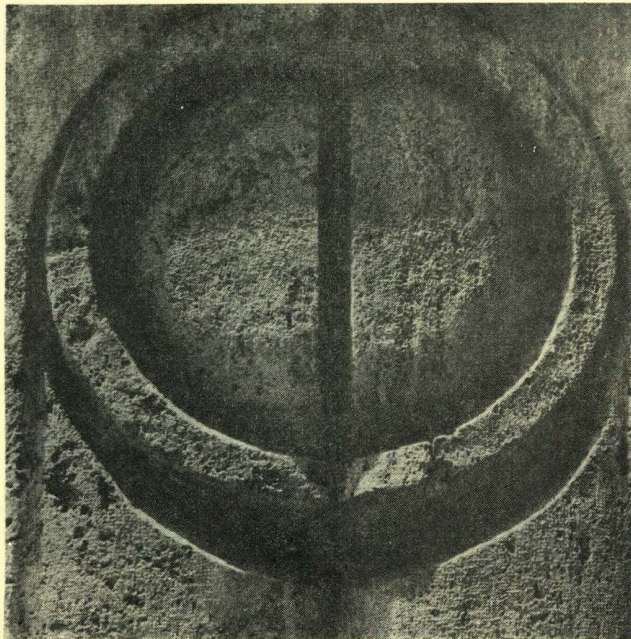
Hipoteza američkog fizičara doktora Etingera o mogućnosti čovekovog obesmrtavanja suočava nas sa vizijom koja po morbidnosti prevazilazi hrišćanski pakao. U svojim predviđanjima doktor Etinger se oslanja na postojanje razmaka između kliničke i biološke smrti; ako bi posle prve, koja još ne dovodi do raspadanja tkiva, čovečje telo moglo da se zamrzne za duž niz godina, ono bi, zahvaljujući napretku medicine, moglo jednom naknadno da bude izleženo od uzročnika smrti, a zatim odmrznuto i pušteno u novi, dalji promet. Čovek koji bi umro od raka ili srčanog infarkta bio bi, dakle, stavljen u frižider i tamo držan dok se ne otkrije lek protiv njegove bolesti; tada bi bilo izlečeno i vraćeno životu.

Nastranu naučna i tehnička komplikovanost zadatka; nemožemo tvrditi da ona neće biti savladana. Nastranu teškoća da se naprave i drže u pripravnosti stotine miliona frižidera koji bi, širom zemljinog šara, gutali tela umrlih. Nastranu za ošttravanje problema prenaseljivosti, koje bi nastupilo oživljavanjem tih tela. Sve su to samo pojedinosti.

Opšte je ona grozna slika koja bi nastala kada bi se po našoj zemlji, po njenim ulicama, drumovima i travnjacima, počeli kretati milioni oživljenih staraca i starica, uskrslih leševa, ljudskih krtija koje je priroda već osudila na raspadanje a one tu presudu nisu prihvatile. Njihovim prisustvom prizor sveta bi se iz osnova izmenio: mesto šarenila uzrasta i godina, dobili bismo sumornu prevlast starosti, oronulosti, istrošenosti, senilne izgubljenosti.

Doktor Etinger doduše predviđa da se svaki organizam, ma kako star i iscrpljen bio, može oporaviti. Mogu se u njemu zameniti srce i pluća, bubrezi, jetra; jednom će se moći zameniti i mozak sa nervnim sistemom, a sa apsolutnim napretkom nauke moguće je zamisliti da će i same ćelije ljudskog tela biti zamenjive. Tada možda neće biti potrebno niza mrzavanja. Čovek koji je ostario, istrošio se, dobije danas veštačko srce i pluća, sutra će mu biti ugrađene nove kosti, a prekosutra će mu na ove zamenjene sastavke biti navučena nova, gipka koža. Praktično, to će biti beskrajan krug, jer će pojedini organi i sastojci uvek imati dovoljno preostale vitalnosti da na sebe ili u sebe prime zmenu za one koji su do trajali.

Većina stanovnika zemlje, a docnije i celo njeno ljudsko stanovništvo — jer će stvaranje novih jedinici postati suvišno — sastojće se od tih zamjenjenih ljudi, ljudi-mašina,

aleksandar tišma

odbrana smrtnosti

ljudi-pluća, ljudi-koža, ljudi-besika. To naravno neće više biti isti ljudi koji su poslužili kao osnova za postepeno stvaranje tih sastava namenjenih besmrtnosti. To neće biti ista srca, krvotoci, pa ni isti temperamenti; niti isti mozgovi, pa ni iste inteligencije; niti iste žlezde pa ni iste osećajnosti. Biće to stvorenja u stalnoj mutaciji, zavisnoj od organa koji ih upravo opslužuju ali i uslovljavaju, neka fluidna lica, lica bez stalnih osobenosti, bez određene svojstava, lica bez ličnosti.

Pa kako će živeti ta lica? Sva kako skoncentrisana, u granicama svojih moći koncentracije, na mogućnosti da prežive, da ne umru. Mogućnost da se ne umre, da se preživi, bila je i do sada glavni stimulans čovekov, ma koliko da je on znao da je ta mogućnost privremena, ograničena. Kako li će ga ona tek

podbadati pred šansom besmrtnosti? Nije teško zamisliti tog čoveka budućnosti kako po džepovima ili u rancu na leđima vuče kolekciju rezervnih, veštačkih organa, da bi mu ih trenutno mogao usaditi najbliži lekar u slučaju najmanjeg znaka bolesti; nije ga teško zamisliti kako i sam postaje svoj lekar, ili kako žena i muž, ili dva prijatelja, postaju lekari jedno drugome, ne odvajajući se ni danju ni noću, slepeni gvozdenim zagrljajem zaveta da će jedno drugom priteći u pomoć svim raspoloživim priručnim mašinama, ili jedno drugoga u slučaju krize strpati u najbliži frižider i obavestiti stručnjaka. Pa ipak, smrt se ne bi mogla sasvim izbeći, ili je ne bi mogao izbexi svako — što izlazi na isto. Ako i ne bi više bilo ratova, dešavalo bi se da nekoga zahvati eksplozija neke ma-

šine, ili da se surva u neki ambis, ili da sa avionom koji se pokvario pljesne o zemlju tako da mu se raspršeni delovi tela više ne mogu spojiti ni zameniti. Ta mogućnost, i ako bi bila jedan prema milion, ispunjavala bi ljude neizvesnošću, terorizala bi ih ledenom, svugde prisutnom stravom. Ono što današnji čovek oseća utrenutku sudara voza ili zemljotresa samo je bleđa senka užasa koji će besmrtnog čoveka obuzimati pred svakom stepenicom, pred svakom lokvom vode, pred vetrom i suncem, pred sopstvenim umorom, pred znojem, pred jelom i pićem, pred ljubavlju, pred usnivanjem i buđenjem, pred svakim naporom i prelazom, jer svaki može dovesti do nepredvidljive promene u telu, do njegovog oštećenja, možda i do takvog koje se u ovoj jednoj prilici neće moći na vreme

otkloniti. Alternativa život—smrt, koja je za nas u velikoj meri relativizovana neizbežnošću ranijeg ili kasnijeg razrešenja u korist onog drugoga, izraše u ožinovskog bauka, u sveprisutno, neotklonljivo pitanje: smrt, uništenje, nepostojanje, zauvek, ili postojanje uvek vekova, besmrtnost.

Hoće li čovek moći da izdrži pritisak tog strašnog pitanja, godinama i decenijama, vekovima i milenijima na koje ga osuđuje život bez kraja? Hoće li moći da preboli to odsustvo garancije večnog života — pred mogućnošću večnog života? I, hoće li moći preboleti odsustvo garancije smrti, pred mogućnošću smrti? Smrt je strahota ali i smirenje, smrt je obesmišljavanje naših napora i radosti ali i njihovo svodenje na meru, smrt je orijentir, regulativ naših nastojanja, prema njoj kao završetku mi merimo i raspoređujemo svoj rad, svoju ljubav, prema njoj stvaramo materijalna dobra i potomstvo, ona je zajedno sa rađanjem okvir našeg života, dirigent njegovog ritma, njegov prirodni rasplet u otvaranje mesta, puta drugima. Da nije smrti, život bi bio vapijuća nepravda: zašto da ga neko nema, a neko nema, da se jedno biće u zagrljaju dvaju rodi a drugo ne rodi. Vapijuća nepravda bila bi i svaka pojednostota života: što je neko od drugog moćniji ili srećniji, jer bi nedostajala osnovna pravda: da je svak ipak smrtan i, kao što je od praha nastao, u prah će se pretvoriti. Smrt je ta koja nas, i pored svih nejednakosti, izjednačava, ona zauzdava našu sujetu, našu pohlepu, našu lažnost, našu surovost; saznanje smrti, svoje i tuđe, omogućuje nam da sujetu, pohlepu, lažnost i surovost podnosimo.

Ona nam omogućuje i da podnosimo sebe, kao jedinku, čak i ako smo sebi postali mrski, zbog poroka ili patnji. Ona nam omogućuje i da tu mrsku jedinku uklesamo, dižimo na sebe ruku. U eri besmrtnosti ni ta krajnja, jedina čista, i jedina čisto ljudska snoboda ne bi nam bila data, jer samostalno ne bismo samo uzbrali neizbežnu smrt, već odbacili pravo da uvek živimo.

Živeli bismo, znači, uvek. Bez granica, bez međaša, bez stalnih svojstava, pa dakle i bez potrebe da do nekog roka nešto učinimo ili ne učinimo, da neko svojstvo upotrebimo ili ne upotrebimo, jer bi se to uvek moglo odgoditi, jer vreme nebi postojalo. Prosto bismo trajali.

Ali bismo ipak živeli? Jer, ipak, znali bismo da i zemlja ima kraja, da i vasiona ima kraja, da nas mimo naše lične besmrtnosti vrebja jedna neizbežna, opšta smrt — strašiteljka i osloboditeljka?

(NASTAVAK SA 4. STRANE)

san. Paradoški čoveka, koji neslobodu proglašava za jedinu moguću slobodu, a kompenzacije stavla u položaj vrsnih branilaca života i često ih najavljuje kao otkrovenja i puteve oslobođenja ličnosti.

Igra kompenzacije

Kratkoviđa, seljeljubiva igra čoveka sa sobom se nastavlja. On jeste, on ipak sada jeste. To je dovoljan argument da nije bolje biti nezadovoljni Sokrat nego homo sum. A kompenzacija, iako prevladavajućim faktičke ugroženosti čini ličnost nesprenjivom za stvarno, vrednosno življenje, obezbeđuje trajanje.

Nadopune života, u nemom, zvanično nesklapljemom savezu sa umišljenim ili stvarnim objektom ugrožavanja, okreću se protiv potencijalnog prometejstva ličnosti, prometejskog načina vrednovanja, prometejskog revolucionarnog reda stvari, ili pak prometejsko revolucionarno iskorišćavanje za svoje niske ciljeve, čine ga sredstvom kompenzacije (na primer, manje vrednosti), ili ga naprosto uništavaju protivstavljajući mu spoznatu apsolut koji prometejstvo ne može da prizna. Praktično, čovek sudeći o sebi i tobože iskreno otkrivajući sebe, iz jedne značajnije etičke i prometejske perspektive gledano, afirmiše svoje uzvišeno jastvo kao trajanje. Na ovaj način, moćnim prividom i svojim moćnim konstrukcijama koje se redovno oslanjaju na značenja mita o Sifizu (Sifiz ne može da opravda amorfnost prometejstva, još manje čovekovu apstinenciju od sebe, on je pre simbol fakticiteta nego mogućnosti života), on pokazuje svoju spremnost, stasaloš da „nepogrešno“ prosuđuje svet i svoj smisao u njemu. I zatim, gotovo nezavisno od smisla života prosuđuje sebe i zaključuje da se smisao prema njemu priliko amoralno ponaša. Čovek je, međutim, zaboravio da je amoralnost smisla neposredan proizvod njegovog nemoral-

nog odnosa prema sebi, prema svome biću. Umesto traganja za jedinstvom bića u sebi on pomalo licemerno i podosta ljudski (iz običnih, ljudskih pozicija mereno) mojsijevskim glasom objavljuje svoje sadašnje značenje kao pravo, izvorno značenje bića, posredno i prometejskog bića koje nije asketsko, mada mu nije stran revolucionarni asketizam, mada ne neostvarivo, mada je (ako se sme suditi po dosadašnjoj čovekovoj istoriji) utopija, dakle san, večni čovekov idealni san, započet u milskoj strukturi svesti. A san svaki vraća tumači na svoj način uvek deleći njegov realizam od njegove idealne neostvarivosti u elementarnoj životnosti.

Otuda se, ne tako retko, nastojejan da se odrede čovekove koordinate pretvara u određivanje sitno ljudskih dimenzija, otuda se često prometejizam transfigurira u građansko postojanje na ivici ljudskog.

Stvoreni čovek

Tvorac biblijske legende o postanku sveta, ili one plemena Kviha, ili bilo koje druge, toga je svestan i opet objavljuje svoje otkrovenje postanka koje, iz ove perspektive gledano, postaje lukavi i uspeli pleodaje čovekove odstranjenosti iz sebe. Očigledno pesnik je izneverio svoj stvaralački čin, svoju svest koja se tražila i koja je, bar u nekom početku, tražila izvorno prometejsko biće. No ovaj pesnikov potez ima i drugu ne manje uverljivu stranu. Stvoreni čovek (što znači da je prevaziđeno podljudsko stanje) je potencijalni svesvesni duh, tipa božanske svesvesnosti. U pitanju je čovekova raspoloživost, potencijalna sloboda izbora koja postoji u svakom trenutku trajanja bilo koga čoveka i pesnika naravno, jer on je i stvorio baladu o trajanju. Pesnik shvata svoj paradoksalni položaj, činjenicu čovekovog življenja. On — stvaralac je na kolennima trajanja pred svojom projekcijom svesvesnosti, on

zapravo svoju projekciju svesvesnosti prevodi u trajanje.

U nekom delu svesti, pesnik je uporedo sa znanjem da obavlja sveti, božanski posao, da stvara, znao da se igra, da stvara umetničko delo, ili objekt zamene, objekt na koji će preneti svoju odgovornost, dakle, objekt koji će moći, po potrebi, da mu nadoknadi sve promašaje. Svest o kompenzacijom, kalarktičkom momentu njegovog kreativnog, a to znači prometejskog (trebalo bi da bude prometejski) produkta ga je malo uplašila. Kratkotrajni prometejsko stvaralački trenutak se izgubio u simbolici i mnogoznačnosti idola koja se eksplicira i time javno deklarise svoju fiktivnu moć. Lažnost situacije je očita. Prividno pošena samoodbrana iz tog odredišta nije moguća. Nju bi kao kakva mistična senka pratila svest da je biće prevareno, da se čovek, jednostavno rečeno, laže. I on to ni do danas nije prestao.

Njegovi idoli u našem veku su mnogobrojni i šarmantniji, a osim toga lakše prevladavaju odnos svesti o životu i prometejstvu. Dva deset veka je doveo do apsurda mnoge vrednosti stvarajući od njih institucije. Institucionalnost umetnosti, tehnike, umetnika, naučnika, političara, filozofskog sistema, društvene strukture itd. vodi čoveka u destrukciju ili u konformizam, ili pak da kao neadaptiran, zvanično okvalifikovan za neurotičara, eventualno anarhistu, ahasferski kuca na zatvorena vrata ljudskosti. Duh je u samoopčinjanju znatno napredovao i po svemu sudeći dobar deo njegove aktivnosti, kao uostalom u istoriji duha uopšte, danas je usmeren na najmanje duhovne stvari koje, spolja gledano, bogate i čine značajnijom egzistenciju čoveka. Složenom kauzistikom stvara se vreme prometejskog zatijaja koje bi se iz izvesnih pozicija moglo dopustiti, jer konačno čovek mora i da predahne, da se zabavi prazninom, da bi mogao da se iznova bori za vrednosti.

Ali čovek se na ovaj način osloboda od svoje bitne upućenosti i bilo kakve odgovornosti prema sebi i svetu. On nije spreman da svoje biće prihvati, da prizna vrednost prometejstva, svoje slobode, iako ne zaboravlja (a želi da zaboravi, da se izgubi u bogu, u strogo formulisanom principu) da je po prirodi svesno, slobodno biće.

Zaplet oko vrednosti dimenzija čoveka se povećava, a znanje o suštini bića sve više prelazi u drugi plan. U ovakvom nizu promena gubi se svest o suštini. Ako bi trebalo da potražimo jedan od ovih postupku onda bi to mogla biti kondenzovanja u snu koja isključuju realne razloge i nameću se kao prava realnost. Upravo kao u snu, čovek se mimo svoje „stvarne“ volje opredeljuje za trajanje, stoga je i njegov opstanak, njegovo bičvanje, njegov prometejizam, nezavisno od njegove volje, drukčije rečeno: čovek za svoju sudbinu nije i ne može da bude kriv, nije kriv ni za to što ne poznaje svoju suštinu, što ju je identifikovao sa konkretnošću.

To su novi argumenti trajanja — homo sum, jer konkretnost čoveka redovno ugrožava i on je prinuđen da prihvati njenu inertnost, ne primećujući pri tom da je sebe doveo u sumnjivu ljudskost, da njegova još nerazvijena ljudskost počinje da atrofiru. Sa svojim malim duhovnim dometom čovek može da upozna je nebitne stvari, svoj odnos prema njima, i prema veličini svoje poznavanja on se i ispoljava, on realizuje svoj humanus koji je iz ovog aspekta veoma diskutabilan. Čovek kratkog vida i kratkog poimanja ne može dospeti do većih sintetičkih intervencija, ne može uopštavati, nema ni prava da uopštava, da pravi režime većih dimenzija. Značajno je ipak da on nikad ne ruši sve svoje loše, iako svojim trajanjem priznaje nekomunikativnost sa višim bićem u sebi.

Ali hoću sum.

Radoman KORDIĆ